

УДК 341.1/.8

Є. Д. Стрельцова
кандидат юридичних наук, доцент,
заслужений працівник освіти України,
доцент кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ ІНОЗЕМНИХ СУДОВИХ РІШЕНЬ: МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР

За умов прискореного розвитку міжнародних економічних зв'язків у сферах міжнародної торгівлі, кредитно-фінансових відносин, наукових досліджень, інформаційних та телекомунікаційних технологій зростає потреба в ефективному засобі правового забезпечення прав та інтересів усіх учасників цього процесу, який може бути реалізований, зокрема, через процедуру визнання та виконання в окремій державі судового рішення, винесеного на території іншої держави.

Визнання та виконання судових рішень в іноземній юрисдикції супроводжується певними правовими проблемами, пов'язаними з відмінностями регулювання цього процесу в різних національних правових системах. З метою подолання цих труднощів протягом багатьох років було розроблено та прийнято цілу низку двосторонніх, регіональних та міжнародних договорів, які, однак, у більшості випадків спрямовані на регулювання лише окремих, специфічних аспектів визнання та виконання іноземних рішень, або їх застосування обмежується певними територіями. За умов сьогоденних потреб стрімкого зростання міжнародної економічної взаємодії є нагальна необхідність в універсальному міжнародно-правовому документі, який би забезпечив у сфері визнання та виконання іноземних судових рішень правову визначеність, надійну та спрощену судову процедуру. У зв'язку з цим проект Міжнародної конвенції про визнання і виконання іноземних судових рішень, розроблений за ініціативи Гаазької конференції з приватного права, убагацьється слухним.

Окремим питанням міжнародного цивільного процесу, зокрема міжнародної підсудності справ з цивільних та комерційних питань, визнання та виконання іноземних судових доручень приділяють увагу такі вітчизняні та іноземні дослідники: І.А. Діковська, О.В. Євтушенко, Т.М. Нешатаєва, Ю.Д. Притика, Г.А. Цірат, Ю.В. Черняк, Н.М. Юрова; R.A. Brand, D. Goddard, J. Regan та інші.

Проте подальше дослідження окремих питань визнання та виконання іноземних судових рішень з огляду на представлений до обговорення широкому світовому загалу проект Конвенції про визнання та виконання іноземних судових рішень (далі – проект Конвенції) вважається актуальним

з метою встановлення положень, які потребують додаткової аргументації.

Проект Конвенції є результатом багаторічної діяльності Гаазької конференції з міжнародного приватного права, започаткованої у 1992 р. і спрямованої на уніфікацію норм у сфері міжнародної підсудності і визнання та виконання рішень національних судів у справах з цивільних та комерційних питань за кордоном. На певному етапі цю роботу було зосереджено на питаннях уніфікації правил про пророгаційну угоду, що призвело до прийняття 30 червня 2005 р. Конвенції про угоди про вибір суду, яка є чинною з 1 жовтня 2015 р. З 2012 р. робота над проектом Конвенції відновилась: у 2015 р. Робочою групою було підготовлено перший варіант проекту Конвенції. Пізніше Спеціальною комісією було представлено чергові варіанти проекту Конвенції у лютому та листопаді 2017 р., заплановано подальше обговорення у 2018–2019 р.

Проект Конвенції спрямований забезпечити дієву, спрощену систему визнання та виконання іноземних судових рішень з цивільних та комерційних справ, які набрали чинності у державі винесення судового рішення і якщо вони підлягають виконанню у державі винесення (ст. 4 (3)). Положення проекту Конвенції встановлюють сферу дії Конвенції (ст. 1) та перелік питань, виключених зі сфери її дії (ст. 2). В основу системи підстав для визнання та виконання іноземних судових рішень покладено відповідність справ правилам підсудності (ст. 5). Представлений вичерпний перелік підстав відмови у визнанні чи виконанні судових рішень (ст. 7), більшість з яких є загальновідомими, оскільки закріплюються як у внутрішньому законодавстві України, так і у нормах різних міжнародних договорів [1].

Конвенція передбачає ряд проблем, остаточне вирішення яких у процесі обговорення проекту сприятиме якісному тлумаченню та застосуванню її норм. До цих проблем відносять такі: попередні питання (ст. 8), подільність судового рішення (ст. 9), відшкодування збитків (ст. 10), мирові угоди (ст. 14). Частина положень стосується процесуальних особливостей, тобто документів, що надаються ((ст. 13) майже збігаються за переліком і вимогами з тими, що визначені у національному законодавстві України та міжнародних

договорах); процедури визнання та виконання (ст. 14). Загальні положення Конвенції включають перехідні положення (ст. 17), дозволені заяви (ст. ст. 19–21), положення про держави з двома і більше правовими системами (ст. 24), а також питання процедури ратифікації та інші.

Ознайомлення з текстом проекту Конвенції, документами (звітами, коментарями, роз'ясненнями тощо), підготовленими Спеціальною комісією з проекту (13–17 листопада 2017 р.), аналіз основних положень дозволяє вважати її структуру, задачі, зміст норм такими, що відповідають встановленим принципам міжнародного права, міжнародного цивільного процесуального права, процесуального права національних правових систем тощо. Проте низка положень, на наш погляд, є суперечливими та дискусійними і потребують додаткових аргументів. Сконцентруємо увагу на деяких із них.

Так, відповідно до ст. 1 проекту Конвенції сферою її дії охоплюються судові рішення, пов'язані лише з цивільними чи комерційними справами. Згідно з роз'ясненням згаданої Спеціальної комісії з проекту Конвенції цивільні та комерційні справи слід розуміти як справи не за характером провадження, а за характером позовів, і, таким чином, можливе застосування положень Конвенції до рішень по цивільних позовах у кримінальному провадженні [2, с. 5–6]. Ми вважаємо, що з урахуванням цього аргументу та для додаткового уточнення кола справ, до яких застосовується Конвенція, було б слушно включити до ст. 1 (1) такі слова: «вироки у кримінальних провадженнях у частині, що стосується відшкодування шкоди та заподіяння збитків». Така редакція статті не суперечить ст. 9 «Подільність» проекту Конвенції: «Визнання або виконання окремої частини судового рішення здійснюється у разі, якщо подається клопотання про визнання або виконання цієї частини, чи лише частину судового рішення може бути визнано або виконано згідно з цією Конвенцією»; до того ж поправка буде відповідати змістові ст. 81 Закону України «Про Міжнародне приватне право» (далі – Закон «Про МПП»): «Рішення іноземних судів, які можуть бути визнані та виконані в Україні» [3, ст. 81].

У процесі роботи над проектом Конвенції неодноразово обговорювався перелік питань, до яких її дія не застосовується (ст. 2 (1), (а – м)). Це питання і досі залишається відкритим, адже тривають дискусії щодо виключення зі сфери дії Конвенції питання про приватність / неуповноважене публічне розкриття інформації про приватне життя (ст. 2 (1), (1)) та інтелектуальну власність (ст. 2 (1), (m)). З огляду на це можна висловити певні міркування. Перше, стосовно приватності / неуповноваженого публічного розкриття інформації про приватне життя слід зазначити, що це по-

няття є близьким за своїми основними ознаками з поняттям «дифамація», яке виключено зі сфери дії Конвенції (ст. 2 (1), (k)). Тому виключення зі сфери дії Конвенції останнього та застосування її до попереднього поняття виглядало б нелогічним. Сфера приватності нині набуває особливої уваги та значущості, тому слід обережно ставитись до питання про її спорідненість з дифамацією або з цивільними чи комерційними справами. Вважаємо, що саме з такого погляду слід вирішувати поставлену проблему [4, с. 9].

Інше міркування стосується інтелектуальної власності (та аналогічних питань), які проектом Конвенції умовно виключені зі сфери її дії (ст. 2 (1), (m)). Таке рішення Спеціальна комісія з проекту Конвенції пояснює стурбованістю про можливість виникнення правових колізій під час застосування положень Конвенції за наявності чинних уніфікованих матеріальних та процесуальних норм міжнародних договорів та документів у сфері інтелектуальної власності (наприклад, Бернської конвенції про охорону літературних та художніх творів, 1886 р. (пот. ред. від 20.11.2007 р.); Паризької конвенції про охорону промислової власності, 1883 (пот. ред. від 15.07.2002 р.); Угоди про торгові аспекти права інтелектуальної власності (TRIPs, зі змін. від 06.12.2005 р.); Міжнародної угоди про боротьбу з контрафактною продукцією (The Anti-Counterfeiting Trade Agreement, ACTA) – документ нині у процесі обговорення, держави-підписанти – США, держави Південно-Східн. Азії) та діяльності міжнародних інституцій, які забезпечують правовий захист інтелектуальної власності (Світова торгова організація, Світова організація інтелектуальної власності та інші).

До того ж держави з розвинутою та надійною системою правового захисту права інтелектуальної власності (наприклад, США) висловлюються проти здійснення судового провадження та виконання судового рішення по цій категорії справ в іноземній юрисдикції та наполягають на виключенні інтелектуальної власності зі сфери дії Конвенції [5, с. 2].

З одного боку, з аргументами щодо правових колізій на рівні міжнародних угод та документів можна погодитись, а з іншого, – виключення судових рішень з питань інтелектуальної власності зі сфери дії Конвенції може створити несприятливі наслідки для України, оскільки у визнанні чи виконанні судового рішення, винесеного в Україні у справі, яка пов'язана з питаннями інтелектуальної власності та віднесена до категорії справ виключної підсудності судам України, що передбачене, зокрема, ст. 77 (1), (4) Закону України «Про МПП», може бути відмовлено в іншій державі-учасниці. Але у разі виключення із сфери застосування Конвенції питань інтелектуальної

власності можна розраховувати на так звані виняткові підстави для визнання та виконання іноземного судового рішення, закріплені у ст. 6 (а) проекту Конвенції: «<...> Судове рішення, яке постановлено щодо реєстрації чи дійсності права інтелектуальної власності, які мають бути надані чи зареєстровані, визнається та виконується, якщо та лише якщо Держава винесення рішення є Державою, в якій відбулися надання або реєстрація, або, згідно з умовами міжнародного чи регіонального договору, вважається, що відбулися».

Дуже важливими у цьому контексті є питання щодо чинників, які перешкоджають визнанню та виконанню іноземного судового рішення. Підстави відмови передбачені ст. 7 проекту Конвенції. Зосередимо увагу лише на окремих з них, які, на нашу думку, є такими, що потребують додаткових дискусій стосовно врахування інтересів як різних держав, так і України.

Так, серед цілої низки підстав відмови ст. 7 (1), (с) передбачає неможливість визнання чи виконання іноземного судового рішення, якщо воно було б очевидно «несумісним з публічним порядком запитованої Держави <...>». Посилання на публічний порядок передбачено у національному законодавстві держав та ряді міжнародних договорів (наприклад, ст. 12 Закону України «Про МПП»; ст. V п. (2), (b) Нью-Йоркської конвенції 1958 р. про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень; ст. 9 (е) Конвенції 2005 р. про угоди щодо вибору суду та інші). Проте посилання на категорію «публічний порядок» (*ordre public*) з метою обмеження застосування іноземного права або відмови у визнанні чи виконанні іноземного судового рішення може мати як позитивне, так і негативне значення. Така двоякість обумовлена відсутністю законодавчого визначення змісту цієї категорії внаслідок доктринальних розбіжностей та залежністю від судового тлумачення у кожному конкретному випадку [6, с. 226–228]. Так, наприклад, постанова пленуму Верховного Суду України від 24 грудня 1999 р. № 12 «Про практику розгляду судами клопотань про визнання і виконання рішень іноземних судів та арбітражів і про скасування рішень, постановлених в порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України», зокрема, тлумачить поняття «публічний порядок» як *визначальні принципи й засади, які становлять основу наявного в державі ладу (стосуються її незалежності, цілісності, самостійності й недоторканності, й основних конституційних прав, свобод, гарантій тощо)* [7, ч. 8 п. 12]. У закордонній судовій практиці, наприклад, публічний порядок може визначатися/тлумачитися як *основи правопорядку; засади суспільної моралі; суперечність фундаментальним принципам правопорядку держа-*

ви у неприйнятному ступені (unaccepted degree) [8; 9, с. 727–728].

Отже, застосування застереження *про публічний порядок* має свої переваги та недоліки: можна скористуватися широким тлумаченням цієї категорії для відмови у визнанні та виконанні іноземного судового рішення, переслідуючи свої національні політичні, економічні інтереси, та у такому разі не підтримувати імідж *дружньої держави* стосовно *іноземної* юрисдикції. З іншого боку, широке тлумачення публічного порядку в іноземній державі може перешкоджати визнанню та виконанню судових рішень, винесених, наприклад, судом України. Отже, вважаємо, слід переосмислити зміст ст. 7 п. 1 (с) та виробити уніфікований підхід до застереження про публічний порядок або надати чітке визначення цієї категорії в самому тексті Конвенції. При цьому слушно звернути увагу на положення чинного Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК), яке визначає в якості однієї з підстав для відмови у задоволенні клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду *загрозу інтересам України* [10, ст. 468 п. 7].

Наступна з підстав відмови у визнанні чи виконанні іноземного судового рішення, на аналізі якої сконцентруємо свою увагу, стосується порушення правил договірної юрисдикції. Відповідне положення закріплене у ст. 7(1), (d) проекту Конвенції: «У визнанні чи виконанні судового рішення може бути відмовлено, якщо: <...> d) провадження в суді винесення рішення суперечили угоді або вказівці у трастовому документі, відповідно до якого спірні питання мали вирішуватися у суді іншому, ніж суд винесення рішення».

Тобто це положення покликане захистити автономію волі сторін про вибір суду. Воно узгоджується з положеннями Конвенції про угоди про вибір суду від 30.06.2005 р. (чинна з 01.10.2015 р. України підписала її 21.03.2016 р.), зокрема зі ст. 8 (1), яка передбачає визнання та виконання судового рішення держави-учасниці Конвенції, суд якої був призначений для розгляду справи угодою про виключний вибір суду в іншій країні-учасниці [11, ст. 8]. З огляду на це підкреслимо, що чинне законодавство України (наприклад, ст. 76 Закону України «Про МПП») та міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (наприклад, Київська угода 1992 р. [12, ст. 4 (2)], Конвенція про угоди про вибір суду 2005 р.) у перспективі передбачають можливість судами приймати до свого провадження і розглядати будь-які справи з іноземним елементом, зокрема у разі, якщо сторони передбачили своєю угодою підсудність справи з іноземним елементом судам України, крім випадків виключної підсудності (наприклад, ст. 77 Закону «Про МПП», ст. 4 (3–5) Київської

угоди). Попри те, що ЦПК [10, ст. 497] та Господарський процесуальний кодекс (далі – ГПК) [13, ст. 366] України закріплюють положення про визначення правил підсудності судам України справ з іноземним елементом або за участю іноземних осіб, згідно з цими кодексами, законом або міжнародним договором (згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України), у нашій державі виникла проблема у зв'язку з відмовою у застосуванні приписів національного законодавства та міжнародних конвенцій щодо пророгаційних угод вітчизняними господарськими та загальними судами на тій підставі, що ані ЦПК України, ані ГПК України не передбачають договірної підсудності. Очевидно, що ратифікація Конвенції 2005 р. Україною, а у майбутньому – і Конвенції про визнання і виконання іноземних судових рішень, якщо вона буде прийнята, без впровадження відповідних змін до ГПК та ЦПК України, зокрема закріплення угоди про вибір суду України, значно ускладнить ситуацію для господарських судів та загальних судів під час застосування положень Конвенції.

Заслуговує на увагу ще один проблемний аспект взаємозв'язку між підсудністю та визнанням і виконанням іноземного судового рішення. За змістом ст. 22 ЦПК і ст. 23 ГПК передбачено право сторін, у випадках, встановлених законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, передати за своєю угодою позов, який відноситься до юрисдикції загального / господарського суду на вирішення суду іншої держави. Однак слід завзяти на те, що інколи вибір іноземної юрисдикції вітчизняними громадянами або комерційними структурами може бути обумовлений намаганням уникнути національної юрисдикції з метою так званого обходу закону (наприклад, ст 10 Закону України «Про МПП»), вимаганням виконання надалі іноземного судового рішення на території України. Така ситуація може суперечити національним інтересам, якщо це стосується питань приватизації, енергетики, природних ресурсів тощо.

Звернімо увагу на ще одну з додаткових підстав відмови у визнанні чи виконанні судового рішення, а саме: присудження судом «<...> відшкодування, включаючи штрафи в порядку покарання, які не компенсують стороні фактичних втрат або завданої шкоди» (ст. 10 (1) проекту Конвенції).

Вивчення та аналіз цього питання дозволив дійти висновку про дискусійність та неоднозначність змісту даної статті принаймні у двох аспектах. По-перше, суд, виходячи зі змісту ст. 10 (1) проекту Конвенції, може досліджувати іноземне судове рішення не тільки на предмет його відповідності нормам процесуального права (ст. 7 проекту Конвенції), а і в частині призначення судовим рішенням розміру відшкодування збитків.

Отже, виникає питання: у чому полягає основна мета даної статті – вирішення питань процесуального чи матеріального права? Цікаво, що аналогічно сформульована ст. 11 Конвенції про угоди про вибір суду 2005 р., на неоднозначність змісту якої вказували українські дослідники [14, с. 186].

По-друге, проект Конвенції, маючи на меті будівництво уніфікованого підходу до питань визнання та виконання іноземних судових рішень, включивши до збитків штрафи в порядку покарання (так звані punitive damages – *англ.*), властиві системі загального права, ставить на цьому шляху певні перепони. Така позиція розділяється і закордонними фахівцями, які наголошують, що існує ризик відмови у визнанні чи виконанні судових рішень держав системи загального права, зокрема у США та європейських державах, де системи цивільного права несумісні з публічним порядком *запитуваної* держави [15, с. 73]. Основна колізія полягає у відмінності філософії відшкодування збитків цих двох правових систем: системі цивільного права притаманний компенсаторний принцип відшкодування (реальні збитки, втрачена вигода), тобто метою відшкодування є захист постраждалої сторони, а в основі punitive damages загального права лежить ідея покарання зловмисника, призначення відшкодування, яке може набагато, в залежності від фінансового становища боржника / порушника, перевищувати фактичні втрати або завдану шкоду. Очевидно, ідея зближення двох правових систем в рамках одного міжнародного договору з принципового питання потребує додаткового обговорення.

Зазначимо, що попри дискусійність окремих питань проекту Конвенції про визнання і виконання іноземних судових рішень, які потребують подальшого ретельного дослідження й обговорення, а можливо і перегляду, загалом положення Конвенції дозволяють вирішити поставлені перед нею мету та завдання, відповідають принципам та нормам чинних суміжних міжнародних договорів та інших міжнародних документів з питань міжнародного цивільного процесу, враховують особливості різних національних правових систем. Ратифікація Конвенції про угоди про вибір суду 2005 р. і у перспективі – майбутньої Конвенції про визнання і виконання іноземних судових рішень дозволить Україні стати повноправним учасником світових інтеграційних процесів.

Література

1. Проект Конвенції про визнання і виконання іноземних судових рішень. Робочий документ № 236 / в ред. листопада 2017 р. URL: <https://assets.hcch.net/docs/2f0e08f1-c498-4d15-9dd4-b902ec3902fc.pdf>.

2. Note on Article 1(1) of the 2016 Preliminary Draft Convention and the Term “Civil or Commercial Matters”, drawn up by the co-Rapporteurs of the draft Convention and the Permanent Bureau, Prel. Doc. No 4 of December

2016 for the attention of the Special Commission of February 2017 on the Recognition and Enforcement of Foreign Judgments, para. URL: <https://assets.hcch.net/docs/9be83162-a32b-457c-8232-16748c841789.pdf>.

3. Про Міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2709-15/page2>.

4. Brkan M. Data Protection and European Private International Law. Robert Schuman Centre for Advanced Studies Research Paper. 2015. № 40. URL: <https://ssrn.com/abstract=2631116>.

5. Comments on The Hague Conference on Private International Law American Intellectual Property Law Association (AIPLA). January 18, 2017. URL: <https://www.uspto.gov/sites/default/files/documents/HagueConf-Comment-AIPLA.pdf>.

6. Кисіль В.І. Дія і тлумачення колізійних норм: міжнародне приватне право: підручник / за ред. А.С.Довгєрта і В.І.Кисіля. К.: Алерта, 2012. 376 с.

7. Про практику розгляду судами клопотань про визнання і виконання рішень іноземних судів та арбітражів і про скасування рішень, постановлених в порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України: Постанова пленуму Верховного Суду України від 24 грудня 1999 р. № 12. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-99>.

8. CJEU Case C-7/98 Dieter Krombach v André Vamberski ECLI:EU:C:2000:164. URL: <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=45196&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=78026>.

9. Farshad Ghodoosi. The Concept of Public Policy in Law: Revisiting the Role of the Public Policy Doctrine in the Enforcement of Private Legal Arrangements. Nebraska Law Review. 2016. Vol. 94. URL: <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2833&context=nlr>.

10. Цілий процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

11. Конвенція про угоди про вибір суду (Витяг із Заключного Акта Двадцятої Сесії, підписаного 30 червня 2005 року № 998_248) / Гаазька конференція з МПП. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/973_004.

12. Угода про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності: Міжнародний документ від 20.03.1992. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_076.

13. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 №1798-12 / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.

14. Цірат Г. А. Міжнародно-правове регулювання визнання та виконання іноземних судових рішень на прикладі Гаазької Конвенції про договори про вибір суду 2005 року. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2012. № 2. С. 185–187.

15. Regan J. Recognition and Enforcement of Foreign Judgments – A Second Attempt in the Hague? Richmond Journal of Global Law and Business. 2015. Vol. 14 (1). URL: <https://scholarship.richmond.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1204&context=global>.

Анотація

Стрельцова Є. Д. Визнання та виконання іноземних судових рішень: міжнародний вимір. – Стаття.

У статті розглянуто основні положення проекту Конвенції про визнання і виконання іноземних судових рішень (13–17 листопада 2017 р.). Виявлено положення, які потребують додаткової аргументації та подальшого обговорення.

Ключові слова: міжнародна конвенція, міжнародна уніфікація, рішення іноземних судів.

Аннотация

Стрельцова Е. Д. Признание и исполнение иностранных судебных решений: международное измерение. – Статья.

В статье рассмотрены основные положения проекта Конвенции о признании и исполнении иностранных судебных решений (13–17 ноября 2017 г.). Выявлены положения, которые требуют дополнительной аргументации и дальнейшего обсуждения.

Ключевые слова: международная конвенция, международная унификация, решения иностранных судов.

Summary

Streltsova Ye. D. Recognition and execution of foreign court decisions: international dimension. – Article.

The paper deals with the analysis of the Draft Convention on the recognition and enforcement of foreign judgments (November 13–17 2017 Judgment Project). Explored are provisions that require further study and discussion.

Key words: international convention, international unification, foreign judgments.